

UN MODEL CULTURAL ORIENTAL: SOȚIILE CIRCAZIENE ALE DOMNILOR ROMÂNI (SECOLELE XVI-XVII)

DE

SORIN IFTIMI

Circazienii sau cerchezii, aflați în celălalt capăt al Mării Negre, în regiunea caucaziană, nu erau necunoscuți vechilor noștri cronicari. Deși erau formați, adesea în școli de tip occidental, precum colegiile catolice din Polonia, orizontul geografic al acestor cărturari se deschidea semnificativ și spre lumea orientală dominată de Imperiul Otoman, pe măsură ce și Țările Române se integrau, treptat, în acest *commonwealth* răsăritean.

În *Letopisețiul Țării Moldovei până la Aron Vodă*, la capitolul *De Impărăția Tătărăscă și de obiceiurile lor și cât loc cuprinde Țara Tătărăscă*, întâlnim, între multele "hoarde tătărăști", și pe *cirhesari*¹. La rândul său, Miron Costin, în *De neamul moldovenilor*, scriind despre întinderea "Impărăției Râmului", anticul Imperiu Roman, localizează foarte exact regiunea locuită de cerchezi². Principele Dimitrie Cantemir, în vestita sa *Istorie a Imperiului Otoman*, arată că aceștia locuiau între Pontul Euxin și Marea Caspică.

Exista, în lumea otomană, un adevărat mit în privința circazienilor, referirile la această semintie făcându-se mereu la superlativ. Astfel, ei erau considerați ca fiind "cea mai nobilă nație între toate popoarele scithice", precum și "cei mai frumoși dintre popoarele

---

¹ Grigore Ureche, *Letopisețiul Țării Moldovei*, ediție P.P. Panaitescu, 1958, p.126.

² Miron Costin, *De neamul moldovenilor*, în *Opere*, București, 1984, p. 252. Arătând întinderea Imperiului Roman spre est, în capitolul II, "*Pentru împărăția Râmului*", el scria: "Încă mai spre răsărit de la Marea Roșie, de la Ochianul de amiazăzi, tăind pre uscat Aravia, Asiria, Siria, până la muntele Caucas, între Hândii și între Parthi și de acolo până în Marca Caspiei și Armeniile amândouă și câte țări sîntu între Marea Caspiei și între Marea Neagră, ghiurghi, mingrelii, *cerchezii* și alte țări și de acolo apa Donului și Volga, toate suptu ascultarea Râmului au fost și de la Iuzbec hanii cei mari de la Râm lua steag de hânii".

orientale"³. Datorită frumuseții și bărbăției lor, tinerii circazieni erau preferați de către sultani pentru gărzile palatului de la Constantinopol⁴. Virtutile lor militare erau asemănate de Miron Costin cu acelea ale vechilor romani. Comparând opinca românească, ce "iaste de piele crudă, de fieștecare dobitoc", cu încălțăminteia ostașilor romani, acesta afirma că încălțăminteia de piele, luată pe piciorul gol, "care era de cinste la râmleni, o prețuiau doar *cerchezii*, căci acest fel de port de încălțăminte pentru sprintenie țin"⁵.

Dimitrie Cantemir arăta că *cerchezii* "inventează totdeauna ceva nou în îmbrăcămintea și armele lor și tătarii îi imită în aceasta cu toată pasiunea, încât s-ar putea zice că ei sunt *francezii tătarilor*"⁶. "Invențiile" lor au fost apreciate și în spațiul românesc. Astfel, *calpacul* împodobit cu blană, întrebuințat la noi de boieri, pare a fi de modă circaziană⁷. Deasemenea, *cabanita* - mantia cu care erau investiți domnii români la Constantinopol și pe care aceștia o purtau la cele patru mari sărbători (Crăciun, Sf. Vasile, Bobotează și Paști), precum și la alte ceremonii însemnate - era, cel puțin în veacul XVIII, "țesută din fir alb, serasir, *în formă cerchezească*, cu mânecile despicate..."⁸. "*Cerchezasca*" era și numele unei hore jucate în Moldova și Dobrogea, după masa de cununie, iar la vecinii noștri bulgari, *cerkeska* era un tip de sabie⁹.

Caii de rasă cercheză, buni pentru războaie și foarte arătoși, s-au bucurat în trecut de o faimă binemeritată, fiind râvniți de către domni și boieri¹⁰. Chiar și icrele negre de Circazia și Crimeia, comercializate la

³ Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, București, 1876, vol. I, p. 179, n. 33.

⁴ Cf. Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 139. Circazienii datorau hanului Crimeiei un tribut anual de 200 tineri și 100 fecioare, după relatarea lui Dimitrie Cantemir (*loc. cit.*). Din portul Kaffa o parte dintre aceștia ajungeau peste mare, la Istanbul.

⁵ Miron Costin, *op. cit.*, p. 270. Preluând pe cronicarul transilvănean Laurențiu Topeltin ("Lavrentie"), aceste scria că "încălțăminteia romanilor iaste de piele crudă, de fieștecare dobitoc", cu obiele de lână înfășurată. Adăuga apoi că "acesta ieste portul râmlenilor celor vechi, strămoșii lor (moldovenilor), care purta la oști", numai cât "oștenii Râmului nu învălia în obiele, ce gol piciorul încălța cu piele și cu legături cruciș. La noi de necinste ieste acest fel de încălțăminte acum, la aceste vacuri, care era de cinste la râmleni și de vitejie portu. Vedem acum la *cerchezi* că acest port de încălțăminte pentru sprintenie țin".

⁶ D. Cantemir, *op. cit.*, p. 179, n. 33.

⁷ Cf. H. Dj. Siruni, *Domni români la Poarta Otomană*, București, 1941, p. 57.

⁸ I. B. Bobulescu, *Curtea Domnească și garda domnească (sub domnii fanarioți)*, în RIAF, X, 1909, I, p. 55.

⁹ Lazăr Săineanu, *Influința orientală asupra limbii române și culturii românești*, II/1, p. 101.

¹⁰ În anul 1713, după luarea cetății Hotinului, "vezirul hanului au îmbrăcat pe Nicolae vodă (Mavrocordat) cu cherache și peste cherachi cu calțan foarte frumos. Și

Istanbul, erau considerate ca fiind superioare celor de Dunăre, de la Chilia¹¹.

Influențele circaziene s-au făcut simțite în Țările Române nu doar indirect, prin intermediari, ci și prin prezența efectivă a unor reprezentanți ai acestei etnii pe pământul românesc, care, prin calitățile lor, au fost acceptați chiar în rândurile aristocrației locale.

În *Descriptio Moldaviae*, scriind despre boierimea moldovenească, principele Cantemir arăta că "apoi de curând, mai ales în secolul trecut, când au început să se trimită domni în Moldova de la Constantinopol, mai multe slugi, *cerchezi și abhazi*, cumpărate pe când aceștia trăiau ca particulari la Constantinopol, după ce și-au dovedit prin îndelungi servicii credința față de stăpânii lor, au fost ridicate mai întâi la slujbe de curte, apoi la cele boierești și prin aceasta au căpătat rangul boieriei"¹². Referirile principelui se făceau mai ales la originea familiilor boierești *Cerchez și Abaza, existente în vremea sa*.

Ceea ce a contribuit cel mai mult la faima Circaziei în întreg Orientul a fost *frumusețea femeilor* din această țară, cântată cu predilecție de poeții osmani¹³. La circazieni, scria Dimitrie Cantemir, "femeile sunt considerate nobile dacă au degete subțiri și picioarele mici (...). Îndată ce o fată împlinește vârsta de șapte ani, o încing cu un cerc de fier, patru pene în cinci degete de lat, iar picioarele i le strâng în papuci de lemn (...). Iată dar că ceea ce fac franțuzoaicele prin *os de pește* (corset) și alte măestrii penibile, aici se face fără cea mai mică

---

sculându-se să margă i-au adus și un *cal cerchezesc*, cu șă ferecată în argint, dar de la hanul" (Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Moldovei și Țării Românești*, 1993, vol. II, p. 294). Într-un document de la 1720 este amintit un corp de oaste de 10 000 oameni, cu 500 feciori de boieri, cu *cai cerchezești și turcești*, cu rafturi, cu săidaci ferecate, înzăuați și îmbrăcați în haine de cînste, gata de luptă (I. Tanoviceanu, *Un document istoric*, în "Arhiva", Iași, IV, 1893, p. 335-350). Pentru *caii circazieni*, arabi și tătarăști folosiți în armata otomană, în secolul XVIII, vezi *Calători străini în Țările Române*, VIII, p. 409. La 20 septembrie 1712, Radu Brâncoveanu, scriind despre caili săi dragi, amintește "calul cel în buestru, ala Smarladâc (...), că n-au mai mântut, dat tot îi tremură inema (...), șchioapătă și e în grajd. Ceilalți totii sânt sănătoși, sânt toți frumoși, iar ca *Cerchezul nici umul*" (cf. N. Iorga, *Scrisori de familie ale vechilor Brâncoveni*, în ARMSI, seria III, t. XVI, 1935, p. 13-14).

¹¹ Cf. Constantin C. Giurescu, *Istoria pescuitului în România*, vol. I, București, 1964, p. 94.

¹² Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei* (trad. Gh. Guțu), 1973, p. 281; cf. și Gh. Sion, *Arhondologia Moldovei* (ed. Șt. S. Gorovei), București, 1973, p. 3, 309-311, pentru familiile Cerchez și Abaza. Pentru alte diverse știri despre circazieni cf. M. Costin, *Opere*, p. 134, 146, 252, 270; Radu Greceanu, *Cronici Brâncovenești*, București, 1970.

¹³ Cf. *Calători străini în Țările Române*, vol. V, p. 443, text și n. 18.

incomoditate, încă de la o vârstă fragedă¹⁴. Corectând în acest mod imperfecțiunile naturii se modeleu niște făpturi care întruchipau *idealul de frumusețe oriental*. Dacă adăugăm și faptul că aceste tinere erau capabile de instrucție (adică de învățătură), aveau aptitudini artistice excelente și erau foarte modeste (fiind educate într-un spirit aspru, aproape spartan), vom înțelege de ce circazienele erau atât de apreciate¹⁵.

În timpul lui Soliman Magnificul (el însuși fiul unei cercheze, ca mulți alți sultani) haremul padișahului era mereu înprospătat cu frumuseți aduse din nordul Mării Negre și mai ales din Transcaucazia, regiunea în care se afla și țara cerchezilor¹⁶. La târgul roabelor albe din Istanbul (*Awret –Bazar*), circazienele se vindeau cu un preț de aproape două ori mai mare decât oricare alte sclave¹⁷.

Așa cum s-a putut vorbi în istoriografia noastră de soțiile *catolice* ale domnilor români, sau de cele *polono-lituaniene, sârbe, grecești*, o anumită problematică - ne mai abordată până acum - poate fi ridicată de căsătoriile vechilor voievozi cu *soții circaziene*, nu foarte numeroase, dar suficiente pentru a fi studiate ca fenomen.

O primă mențiune pe această linie poate fi întâlnită în *Cronica moldo-germană*, unde se consemnează faptul că, la 14 septembrie 1471, "au adus Ștefan voievod pe doamna din Mangop, cu numele Maria; ea era o *circaziană* și a avut două fiice cu dânsa"¹⁸. Se știe până acum, desigur, că *Maria de Mangop*, doamna lui Ștefan cel Mare, era o prințesă bizantină, din ramura Paleologilor. Rămâne de văzut care este semnificația afirmației din cronică, care poate fi ceva mai mult decât o simplă eroare, și dacă ea nu se leagă de ceva care scapă, deocamdată, istoricilor.

Din veacul XVI, însă, fiii de domn, crescuți pe malurile Bosforului, drept garanție pentru fidelitatea părintelui lor față de padișah, au adus în Țările Române gusturi și deprinderi țarigrădene, alegându-și chiar și soții circaziene, după exemplul sultanilor și al înalților demnitari otomani. Primul dintre ei pare a fi Petru Șchiopul, cel dintâi domn muntean pe tronul Moldovei. În suita sa și a doamnei sale levantine, Maria Amirali, au fost aduse la Iași mai multe roabe circaziene. Nu știm

¹⁴ D. Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, vol. I, p. 180-181, n. 33.

¹⁵ *Ibidem*. La nunta domnitei Maria, fiica lui Vasile Lupul vodă, ce a avut loc la Iași, în 1645, alături de "tot felul de comedianti, panglicari, luptători cu pumnii și cu spada, dântuitori puzderie și alții de teapa lor", erau amintite și *femei din Circazia*, care erau, se pare, acrobate și dansatoare foarte admirate (cf. *Calatori străini*, V, p. 648).

¹⁶ Mihai Maxim, *Istanbulul în epoca lui Soliman Magnificul*, în MI, 1977, 9, p. 45.

¹⁷ D. Cantemir, *loc. cit.*

¹⁸ *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI, publicate de Ioan Bogdan*, ed. revăzută de P.P. Panaitescu, 1959, p. 30.

dacă *Irina Botezata*¹⁹ - mama lui Ștefan beizadea și cea de-a doua soție a voievodului - aparținea, în mod sigur, acestui neam. Supranumele de *Botezata* ne lasă doar să presupunem că ea fusese de origine necreștină. Celelalte roabe din anturajul ei erau, însă, circaziene.

A treia soție a domnului Petru Șchiopul, botezată (poate nu întâmplător), tot *Maria*, ca și prima doamnă, era o circaziană. *Maria Cercheza*, cum apare aceasta în documente (numită anterior și *Rada*) avea aproape dublul anilor doamnei Irina (decedată de curând la Bozen, în 1592, înainte de a împlini, se pare, douăzeci de ani). Cu toate acestea, ea a înlocuit-o, cucerind inima voievodului și căsătorindu-se legal cu acesta, în timpul pribegiei. Despre ea scria *von Kurbach*, la 1594, că era *prima dintre soțiile bătrânului domn, fiind o sclavă răscumpărată de la tătari*. Același mai nota că ea avusese anterior doi bărbați, însă în acel moment era văduvă. În continuare se adăuga că "aceasta i-a condus toate afacerile bănești și știe aproape despre toate lucrurile" domnului. Despre ea se zicea că este bogată și că avea multe haine frumoase²⁰. Chiar soarta averii nevârstnicei beizadele, Ștefăniță vodă, a rămas pe seama ei după moartea domnului.

În anturajul din exil al lui Petru Șchiopul mai este amintit *un bărbat cerchez* și alte câteva roabe, dintre care *Mutaha* și *Lathina* erau sigur circaziene²¹. *Mutaha cercheza*, "fata ce îngrijește pe Ștefan" beizadea, îndeplinea, se vede, rolul de doică a fiului domnesc, așa cum doică pare să fi fost (inițial) - după părerea lui Iorga - și Irina Botezata. Faptul că roabele cercheze erau preferate pentru a alăpta pe moștenitorul tronului amintește de obiceiul existent la tătari și consemnat de Dimitrie Cantemir, potrivit căruia fiii hanilor de Crimeia, îndată ce se nășteau, erau trimiși în Circazia, pentru a fi crescuți acolo. Îndată ajunși li se căuta o doică ("*nutrice*") care să-l hrănească pe micul prinț și care să-i transmită, prin lapte și educație, virtuțile acestui neam²², apreciate la superlativ de către tătari și turci. Tot Cantemir afirma că țara cerchezilor era "școală

¹⁹ Cf. C. Gane, *Trecute vieți de doamne și domnițe*, (ediția V) vol. II, Chișinău, 1991, p. 95. Se pare că Irina Botezata a fost, inițial, țiitoare a lui Petru Șchiopul, deoarece i-a adus pe lume un fiu, pe Ștefan beizadea, înainte de moartea doamnei Maria Amiralii.

²⁰ Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, vol. XI, p. 452-453. Datorz multumiri colegului Victor Cojocaru, de la Institutul de Arheologie din Iași, pentru traducerea din germană a acestui document de excepție. În privința "afacerilor bănești" și a priceperii în "toate lucrurile" domnului s-ar putea să fie vorba doar de rolul ei în limpezirea situației averii lui Petru Șchiopul după decesul acestuia și de nimic altceva.

²¹ *Ibidem*. Lathina era "o fetiță răscumpărată din Cerchezia".

²² D. Cantemir, *loc. cit.*, p. 180, n. 33.

de educație pentru tătari și cine nu a învățat arta militară și buna purtare în această școală, unul ca acela se considera drept un *tevték* (zevzec ?)"²³.

În veacul următor, Vasile vodă Lupul, "elev la școala fastuosului absolutism al lui Radu Mihnea, nu face decât să strămute la Iași obiceiurile și ideile Bizanțului", după cum scria Nicolae Iorga²⁴. Cum altădată basileii se căsătoreau cu cea mai frumoasă femeie din vremea lor²⁵, la fel și Vasile vodă și-a dorit drept doamnă, după moartea Tudoscăi, pe cea mai strălucitoare dintre toate urmașele Evei, iar aceasta nu putea fi decât o circaziană. Niccolo Barsi²⁶ ne relatează, în detaliu, cum domnul a trimis pe postelnicul Enachi Catargiu în țara Cerchezască, pentru a-i aduce pe fata unui *mârzac*²⁷ al cerchezilor, de o rară frumusețe, alături de care a trăit până la sfârșitul zilelor sale.

La 28 septembrie 1639, bailul Aloisio Contarini raporta dogelui Venetiei că Vasile Lupul, "fiind rămas văduv, și-a luat o soție *circaziană*, de neam domnesc, de o frumusețe privilegiată ("*di privilegiata bellezza*") și că, aducând-o spre Moldova, aceasta a fost oprită din drum de pașa de Silistra, pentru că, după legea turcească, nu este permis femeilor circaziene, ca unele ce sunt de legea mahomedană, să trăiască cu creștini; însă Vasile Lupul vodă trimise sultanului 50 000 de reali și caimacamul vizirului au dat ordin să-i dea drumul în Moldova"²⁸.

Călătorul turc Evlia Celebi, care vizitase Moldova în acea vreme, confirmă originea circaziană a Ecaterinei (pe care el o numește *Dona Banu*, adică *stăpâna*), oferind și informații noi, din perspectivă otomană: doamna "este fiica surorii lui Derviş Mehmed pașa, fost mare vizir, și este mama lui Ștefan bei, domnul nostru actual. Ea a rămas în *credința*

²³ *Ibidem*.

²⁴ N. Iorga, *Histoire des Roumains et leur civilisation*, ed. II, București, 1922, p.162.

²⁵ Sorin Iftimi, *Legendarele împărătești bizantine*, în MI, 1997, 9, p. 84-87.

²⁶ Deoarece textul reprodus în *Călători străini*, V, p. 85-88, este incomplet, preferăm ediția Alexandrinei Istrățescu, publicată sub titlul *Starea nouă și adevărată a Valahiei a călătoriei făcute în anul 1632 până la 1639, în Tartaria, Circasia, Abassa și Mengrelia, unde se povestesc multe întâmplări stranii și curioase*, Chișinău, 1933. Despre această doamnă au mai scris: Oltea I. Nistor, *O circasiană pe tronul Moldovei*, Cernăuți, 1929; C. Andreescu, C.A. Stoide, *Stiri despre petrecerea în Moldova a doamnei Ecaterina Cercheza*, în "Arhiva", Iași, XLIV, 1937, 1-2, p.35; C. Gane, în *op. cit.*, vol. I, p. 207-210.

²⁷ "Mârzac sau, mai corect, *mirza*, la tătari și la cerchezi vra să zică "de neam înalt", sau "coborâtor din neam domnesc"; acest cuvânt derivă de la *mir*, adică *domn* și *zade*, adică *fiu*: "fiu de domn" (Alexandru Papadopol-Calimah, *Despre Gheorghe Ștefan voievod, domnul Moldovei (1653-1668)*, București, 1886, p. 28.

²⁸ *Ibidem*, p. 28-29 (Documente din Arhivele Venetiei); originalui, în limba italiană, a fost publicat de Hurmuzachi, în *Documente*, IV/2, p. 505.

rătăcită. În timp ce Derviș Mehmed pașa era valiu de Siria, el s-a rugat mult de sultanul Murad și a făcut totul pentru a scăpa pe această fată din mâna lui Lupul. Dar Lupul, sacrificând tezaure multe, nu a dat fata, numai din îndărătnicie, și a avut apoi de la ea mulți copii"²⁹.

În anul 1639, pe când viitoarea doamnă era adusă în Moldova, Niccolo Barsi a remarcat în suita ei pe *fratele minor* al acesteia, un băiețel de o frumusețe desăvârșită, precum și pe "o altă tânără (roabă), nu mai puțin frumoasă" decât doamna însăși"³⁰. Câtă vreme Ecaterina a fost reținută de pașa de Silistra, această roabă a însoțit-o, împărtaşindu-i soarta.

După trei decenii, la 1669, este menționată în documente o anume *Hapca, fostă roabă a doamnei*, evident o altă persoană decât cea mai sus menționată, deși este vorba de o cercheză. Doamna își propusese să o mărite cu Iani postelnicul (*Hadâmbul* ?), grec țarigrădean de origine, dar pentru că acesta a murit între timp, a căsătorit-o cu un anume Anastasie. Drept zestre, Ecaterina i-a cumpărat un loc de casă în Iași, în apropierea Curtii domnești, pe Ulița Herbinte, "din zăplazii caselor ce au șezut cerchezii"³¹. Dar cine erau acești compatrioți ai doamnei Ecaterina, așezați în vecinătatea Curtii domnești ? Patru dintre ei sunt nominalizați ca martori în actele amintitei tranzacții"³². În contextul luptei dintre Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan, cronicarul Miron Costin amintește grupul de "cercheji de-ai lui Vasile vodă, cari toți aceștia mărseșe cu boierii cei trimiși de Vasile vodă la Hmil hatmanul"³³.

Nu știm pe ce temei C. Gane, autorul *Trecutelor vieți de doamne și domnițe*, o considera pe Ștefana (Mihailova), fiitoarea și apoi soția lui Gheorghe Ștefan vodă, drept o "*tânără circaziană*"³⁴. Cele 36 de documente rămase de la acest domn și descoperite încă din 1864 nu oferă nici un suport în acest sens"³⁵. Nicolae Iorga considera că a fost rusoaică"³⁶.

²⁹ *Calători străini*, VI, p.482. "Banu în persană (și poate în cercheză) înseamnă doamnă. Do<m>na Banu este o reprezentare a aceleiași titulaturi, explicată românește". Pentru Ecaterina Cercheza vezi p. 63-64, 289 ș.a.

³⁰ *Ibidem*, V, p. 88.

³¹ CDM, vol. III, nr. 1 306, 1 308, 1 872.

³² Detalii despre ei la C. Andreescu, C.A. Stoide, *op. cit.*

³³ Miron Costin, *Opere*, p. 146; vezi și Axinte Uricariul, *Cronica paralelă a Țării Românești și a Moldovei*, ed. G. Ștrempel, vol. II, 1993, p. 66. "Hmil hatmanul" era, desigur, Bogdan Hmelnițki, conducătorul cazacilor, cuscru lui Vasile Lupu.

³⁴ C. Gane, *op. cit.*, vol. I, p. 252.

³⁵ Cf. Alexandru Papadopol-Calimah, *op. cit.*, p.101-105.

³⁶ Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, vol.X, p.VII (prefata); în alt loc o numea "soția muscălească" a lui Gheorghe Ștefan, cf. N. Iorga, *Scrisori domnești din arhivele de la Stockholm*, în ARMSI, seria III, t. X, 1929. În bibliografia referitoare la acest personaj mai trebuie amintită și contribuția lui A. Iațimirski, *Doamna Ștefanida, văduva lui*

În actualul stadiu al cercetării considerăm că Ștefana ar trebui exclusă de pe lista doamnelor circaziene. Aceeași pană seducătoare a lui C. Gane a mai comis o confuzie, acuzând-o de caracter ușuratec pe logodnica cercheză a lui Radu Mihnea, care, după dubioasa moarte a acestuia, s-ar fi arătat a avea "inima largă, căci abia îl îngropă pe Mihnea vodă Radu, că se și logodi cu Constantin Șerban; trecu ușor de la unul la altul și în scurtă vreme deveni doamnă (...)"³⁷. De fapt, avem de-a face cu două personaje distincte.

În *Cronica Transilvaniei*, Gheorghe Kraus, relatând despre ospățul dat la Satu Mare (1660) de către Constantin Șerban vodă, în prima zi de Paști, la care fusese invitat și Radu Mihnea III, arată că acesta din urmă "se întorsese acasă la *mireasa lui cerchezo-tătară*", unde "crăpă în aceeași noapte și dimineata fu găsit mort"³⁸. Și alți doi cronicari au scris despre "*frumoasa fată circaziană*, adusă nu demult să-i fie soție, care era soră (sau rudă apropiată) cu hanul tătarilor, Mehmed Ghirai"³⁹. Numele acestei circaziene, "rămasă ofrandă pe pământ străin", după decesul domnului ei, nu ne este cunoscut până în prezent.

Doamna *Nedelea* era a doua soție a lui Constantin vodă Șerban, domnul Țării Românești⁴⁰. Ea fusese o *roabă circaziană*⁴¹, iar căsătoria sa cu Constantin Șerban a avut loc în 1657, cu trei ani înainte de amintitul episod privitor la decesul lui Mihnea III, un argument în plus pentru existența a două doamne circaziene distincte.

Din pomelnicul mănăstirii Lawrow știm că părinții Nedelei se numeau Psislav și Ecaterina⁴². Ca o fostă roabă, Nedelea i-a fost credincioasă domnului ei până la capăt și l-a urmat pe acesta pe toate

Gheorghe Ștefan, *logodnica lui Alexei Mihailovici*, în "Vestitorul istoric", 1904, IX, p. 825 (lb. rusă).

³⁷ C. Gane, *op. cit.*, vol. I, p. 260. Al. Ciorănescu își exprima, încă din 1938, nedumerirea asupra acestei confuzii, cf. *Domnia lui Mihnea al III-lea (Radu Mihail)*, 1658-1659, în BCIR, XIV-XVI, 1935-1938, p. 133, n. 2.

³⁸ Gh. Kraus, *Cronica Transilvaniei (1608-1665)*, București, 1965, p. 332; vezi și N. Stoicescu, *Constantin Șerban*, 1990, p. 100, 126-127 și 118 (note).

³⁹ Șt. Metes, *Domni din principatele române pribegi în Transilvania, în veacul XVII*, Cluj, 1938, p. 41-42 (relatăriile cronicarilor Szalardi și Enyedi).

⁴⁰ Privitor la Nedelea cercheza există mai multe contribuții: V. Bogrea, *Doamnele lui Constantin Vodă Șerban*, în RI, VI, 1920, p. 183-184; N.C. Băjenaru, *Natalia, a doua soție a lui Constantin Șerban*, în "Arhiva", XXXIII, 1926, p. 145-147; P.P. Panaitescu, *Pribegia lui Constantin Șerban Basarab și a lui Ștefan Petriceicu și testamentele lor*, în ARMSI, seria III, t. XXI, 1939, p. 397-399, 423; Ștefan Metes, *loc. cit.*, p. 23.

⁴¹ Cf. P.P. Panaitescu, *loc. cit.*, p. 398. O ipoteză diferită, formulată de C. Tufescu, este discutată de genealogistul Sever Zotta, în *Ocolecție veche de spițe de neam (II). A doua soție a lui Constantin Șerban Basarab voievod, o Movilă?*, în RI, XIII, 1927, p. 45-51.

⁴² P.P. Panaitescu, *loc. cit.*, p. 397, text și n. 2.

drumurile pribegiei, fiind singură la căpătâiul lui, între străini, la ceasul morții.

*

Cazurile de mai sus credem că sunt suficiente pentru a documenta existența unei categorii speciale în politica matrimonială a domnilor români: *soțiile circaziene*. Fenomenul pare a fi o calchiere a practicii sultanilor otomani în acest domeniu, suprapusă peste mai vechea aspirație de imitare a basileilor bizantini de către domnii români. Dorința de a fi proprietarul unei soții "de rasă", a unui giuvaier de rară frumusețe, care să dea și mai multă strălucire ceremonialului de la Curtea domnească, poate fi considerată un alt mod de a afișa și de a savura puterea. Gustul pentru frumusețile exotice, aduse de departe, de peste mări, precum mirodeniile de India, ne dezvăluie aderența la un *canon oriental* în privința idealului feminin. Risipa de lux și exotism duce cu gândul la acea *trăire barocă*, plină de contraste și manifestări compensatorii, teorie lansată cu mai mulți ani în urmă de istoricul Răzvan Theodorescu.

Constatarea pare surprinzătoare pentru un Ev Mediu în care căsătoriile principilor însemnau mai ales alianțe și calcule politice, iar rangul egal al partenerei, o condiție de la sine înțeleasă. Sentimentele nu încăpeau acolo unde dictau rațiunile de stat. Faptul pare surprinzător și pentru spațiul românesc unde, în secolele XVI-XVII, de cele mai multe ori soțiile (autohtone) aduceau, la căsătorie, în zestrea lor, prin dreptul de sânge, aspirația legitimă la tron, iar prin rudele lor numeroase și puternice, ofereau și garanția reală a dobândirii și păstrării tronului. Se poate observa însă faptul că mariajele cu soții circaziene reprezentau, pentru domnii în cauză, a doua sau a treia căsătorie, când aceștia erau bine instalați în tronurile lor. Prin aceasta se explică și diferențele mari de vârstă, domnii având de cele mai multe ori, cam dublul anilor frumoaselor lor soții.

O problemă ridicată de aceste căsătorii este faptul că tinerele mirese sunt de *origine păgână*. Nume ca *Dolcha*, *Rada*, *Mutaha*, păstrate ca dublete la circazienele lui Petru Șchiopul, sau lipsa numelui originar la amintitele soții ale lui Radu Mihnea și Constantin Șerban, pot fi considerate ca mărturii în acest sens. S-a mai scris despre soțiile de origine creștină ale sultanilor și înalților demnitari otomani, însă nu a fost abordat niciodată, după câte știm, fenomenul invers: *căsătoriile domnilor români cu soții necreștine*.

În cazul căsătoriei domnilor români cu soții catolice (sec. XIV-XV) vedem clar motivația politică precum și presiunile Papalității pentru convertirea la catolicism a acestor voievozi "schismatici". În familia domnească puteau conviețui ani de zile cele două confesiuni, ortodoxă și

catolică, fără ca una să biruie pe cealaltă, ajungându-se de multe ori la divorț. În cazul căsătoriilor cu soții necreștine, posibilitatea acestui compromis nu exista, soțiile fiind nevoite, în cazul ajungerii la altar, să urmeze confesiunea domnului lor: cea creștin-ortodoxă. Înaintea cununiei religioase, poate chiar în aceeași zi, se impunea, în mod clar, *botezul ortodox*. De aici supranumele *Irinei Botezata* pentru a doua soție a lui Petru Șchiopul și *Maria*, pentru cea de-a treia soție, numită anterior *Rada*. Paul de Alep, aflat la București, descriind ceremonia celei de-a doua căsătorii a lui Constantin Șerban, relatează pe larg și despre *botezul doamnei*, care era de origine circaziană⁴³. Aceasta nici nu a primit un nume propriu-zis (sau nu a primit doar un *nume*), ci a fost botezată "*Nedelea*, adică *Kiriaki*", ceea ce însemna pur și simplu *Doamna* (în cele trei limbi: slavonă, greacă și românește), după cum observa, în secolul XVII, chiar amintitul Paul de Alep. Stratagema era menită, probabil, să confere un minim de autoritate acestei doamne străine, roabă la origine și păgână pe deasupra. În același sens, spre a nu exista dubii în privința legitimității botezului, acesta a fost săvârșit chiar de către mitropolitul țării, nașul doamnei fiind patriarhul Antiohiei, Macarie, aflat în vizită prin Țările Române.

Ecaterina Cercheza, a doua doamnă a lui Vasile Lupul, se pare că era creștină încă din patria ei originară. Niccolo Barsi, relatând în detaliu odiseea venirii ei spre Moldova, povestea că, în timpul captivității provizorii la pașa de Silistra, a avut loc un episod amuzant: cadiul însărcinat cu convertirea ei la mahomedanism o găsea ospătându-se mereu, demonstrativ, cu *carne de porc*, interzisă de islam, fapt ce îl făcea pe cadiu să o ia, de fiecare dată, la fugă⁴⁴. Originea creștină a Ecaterinei pare a fi confirmată și din sursă musulmană: Evlia Celebi arăta că, în ciuda insistențelor unchiului doamnei, Derviş Mehmed pașa, de a o aduce pe calea dreaptă, a religiei musulmane, aceasta "a rămas în credința rătăcită"⁴⁵.

Posibilitatea ca Ecaterina să fi fost creștină încă din Circazia este sprijinită, indirect, de afirmațiile lui Dimitrie Cantemir, care arăta că genovezii, pe când stăpâneau Kaffa, i-ar fi convertit pe circazieni la credința creștină, dar, după ce turcii au cucerit Crimeia, le-au luat preoții, făcându-i pe cei mai mulți să cadă în păgânismul lor de mai înainte. În vremea lui Cantemir unii locuitori ai Circaziei îmbrățișaseră mahomedanismul, în timp ce majoritatea perseverau în vechiul lor

⁴³ *Călători străini*, VI, p.237.

⁴⁴ *Ibidem*, V, p. 85-88.

⁴⁵ *Ibidem*, VI, p. 482.

păgânism, conservându-și tradițiile⁴⁶. Pe la 1706 se știe că Petru cel Mare, țarul Rusiei, ducea o politică activă de convertire la ortodoxie, trimițând preoți misionari în Circazia⁴⁷.

*

Articolul de față pune în evidență surprinzătoarele legături dintre două popoare care, cel puțin aparent, nu au nimic în comun. Relațiile dintre ele au fost totuși posibile doar prin faptul că ambele au fost integrate cândva, într-o formă sau alta, ariei de civilizație otomană, putând fi puse în evidență, pe această bază, valori comune și interese convergente.

Căsătoriile domnilor români cu soții de origine necreștină creionează o altă dimensiune, prea puțin explorată, a istoriei Țărilor Române (teritorii situate pe linia sensibilă de contact dintre Creștinătate și Islam), istorie zugrăvită, în mod tradițional, ca un șir continuu de confruntări militare. Imitând modelul oferit de sultanii otomani, căsătoriile cu frumoasele circaziene reprezintă și o modalitate de manifestare a *ideii imperiale* (așa cum este înțeleasă și definită aceasta în studiile istoricului Dumitru Năstase), prezentă în ideologia domnilor români din Evul Mediu, ca o moștenire a vechiului Bizanț creștin.

Fiind un studiu documentar, textul de față adună, pentru prima dată informațiile dispersate, privitoare la subiectul formulat în titlu. Pe baza analizei lor, se propun și unele interpretări, care permit integrarea concluziilor acestei cercetări în cadrul istoriei generale.

UN MODELE CULTUREL ORIENTAL: LES FEMMES CIRCASIENNES DES PRINCES ROUMAINS (LES XVIE-XVIIE SIECLES)

RÉSUMÉ

L'article met en évidence les liaisons insoupçonnées entre des peuples qui n'ont apparemment rien de commun, dues au fait qu'ils ont été autrefois intégrés, sous une forme ou une autre, à l'aire de la civilisation ottomane, tout en découvrant de la sorte des valeurs et intérêts communs.

Les mariages des princes roumains avec des femmes d'origine non-chrétienne, en un nombre suffisant pour constituer une série, illustrent un autre aspect de l'histoire des Pays Roumains, située à la limite sensible entre la chrétienté et l'islamisme, généralement présentée en tant que succession de confrontations militaires. Tout en imitant le modèle offert par les sultans

⁴⁶ D. Cantemir, *loc. cit.*, p. 179-180, n. 33. Pentru vechea religie a circazienilor vezi Victor Kernbach, *Dictionar de mitologie generală*, 1989, p. 389-390.

⁴⁷ Cf. Hurmuzaki, *Documente*, VI, p. 33, nr. XXI.

ottomans, les mariages avec les belles Circasiennes constituent aussi une modalité de manifestation de l'idée impériale, présente dans l'idéologie des princes roumains du Moyen Age comme héritage de l'ancien Byzance chrétien.

Conçu comme étude documentaire, ce texte réunit pour la première fois, des informations dispersées concernant le sujet indiqué dans le titre même, tout en se proposant aussi des interprétations théoriques qui permettent l'intégration des conclusions de cette recherche dans le cadre de l'histoire générale.